

Nagy Alpár

Kolozsvár

Gazdasági jellegű sérelmek a Dél-Erdélyi Református Egyházban 1940–44 között II.

Economical Injuries Suffered by the Southern Transylvanian Reformed Church between 1940–1944. Part II. Abstract

The study presents the situation of the Reformed Church in Romania between 1940 and 1944 from the economical perspective. The pauperization of the Hungarian population of Romania was a state policy in that period. The Reformed Church, which from an ethnic perspective was almost entirely Hungarian, was no exception. The economical pressings, the unbearable tax burden decimated its financial resources, weakening its capacity of economical self-sustainment. The published article is the second part of a longer series. This one presents the effects of the tax burden and compulsory war loans. The tax burden meant the artificial raise of local taxes, which had to be paid by the local Reformed parishes. The methods for tax calculation changed radically from one year to another, causing the Reformed congregations to become unable to pay their taxes in 1941. War loans supposedly served to support the battles fought for “the reunification of the nation”. This war loan, which in fact meant the financing of a war against Northern Transylvania, was obviously rejected by the Hungarian population, but the government still forced the church and its ministers to propagate it among the believers.

Keywords: church history, Romania during WW2, Reformed Church of Transylvania, tax burden, war loans.

Megkülönböztetett adóterhek. Illetékegyenérték-adó

A tanulmány I. részében szoltunk már arról, hogy a sérelmes gazdasági intézkedések közül a leggyakoribbak az igazságtalan adókirovások voltak. A brassói konzulátus 1942. június 13-i hangulatjelentésében például többek között az is olvasható, hogy a kiutasítások helyett a román kormány a gazdasági és egzisztenciális ellehetetlenítést választotta eszközül, hogy a magyarokat szülőföldjük elhagyására bírja, ennek pedig egyik igen kedvelt módja a magyarok túladóztatása volt. Az 1941–42. és 1942–43. évi adókivetés nyíltan hangoztatott elve, hogy a magyarok esetében az előző évre megállapított adójuk többszörösét kell kiszabni, azzal az indoklással, hogy a magyarok jövedelmüket – akárcsak a zsidók – a dél-erdélyi román elem kárára szerezték és szerzik, tehát a magyarok túladóztatásával kell elérni a román elemet ért sérelmek jóvátételét.¹ A magyarság gazdasági életét ellehetetlenítő intézkedések azonban nemcsak a magyarság gazdasági résztvevőit (vállalkozók, iparosok, kézművesek, ügyvédek, orvosok, gazdák), hanem az egyházat

---

¹ MOL (Magyar Országos Levéltár), K 63 (Külgügyminisztériumi levéltár. A Külgügyminisztérium politikai osztályának iratai), 263. cs., 27/7. t. (Román-magyar viszony, dél-erdélyi ügyek) 3773pol/1942.

is ugyanolyan intenzitással sújtották. Bár számottevő gazdasági létesítményei nem voltak, a gazdasági zaklatás jó eszközének bizonyult az, ha egyházi ingatlanokra kirótt, úgynevezett illetékegyenérték-adót elviselhetetlen módon növelték meg.

Az illetékegyenérték-adót általánosan minden romániai ingatlan birtokosára kirótták, az évi adó mértéke állandó, az ingatlan értékének 1–3 %-a volt. Az adó alapját képező ingatlanok értéke viszont nem volt állandó, azt az adóbiztosok minden évben az adókirovás pillanatában állapították meg. Az Antonescu-kormány nem növelte meg az illetékegyenérték-adó mértékét, hiszen ezzel globálisan az egész romániai lakosságot sújtotta volna. Mégis, az adókirovás azért volt sérelmes a magyarokkal szemben, mert az 1941-es évtől kezdve az adóbiztosok úgy számolták ki az illetékegyenérték-adót, hogy az adó alapját képező ingatlan értékét messze annak reális, ingatlanpiaci ára fölött állapították meg. Ez az előző években megállapított értéknek akár a tízszerese is lehetett, ami egyértelműen azt jelentette, hogy az így kiszámított adó is az előző évinek a tízszeresére növekedett. Bár nincs adatunk arról, hogy bizalmas rendelet írta volna elő az illetékegyenérték-adó ilyen alkalmazását a magyarok esetében, mégis, a hasonló gazdasági jellegű intézkedésekre buzdító bizalmas rendeletek létezéséből kiindulva feltételezhetjük, hogy ebben a kérdésben is felsőbb utasításra jártak el az adóbiztosok. Ezt igazolja az a jelentés is, melyet Hamar Béla bukaresti lelkész írt az adóval kapcsolatos intervenciói után. Jelentése szerint sikerült megtudnia, hogy „az ortodox egyházat, mint államegyházat mentesítették az adó alól, a többiekre nézve pedig másként oldják meg a kérdést”.²

Így olyan helyzet is előállhatott, hogy a tulajdonos még akkor sem tudta volna egyévi illetékegyenérték-adóját kifizetni, ha az akkori ingatlanpiaci áron eladta volna az adó alapját képező ingatlanát. Az adóbehajtás rendszerében az is igen sérelmesnek minősült, hogy az adókirovást csak törvényszéki úton lehetett megfellebbezni, a fellebbezés viszont nem függesztette fel a fizetési kötelezettséget, ha pedig az adófizető nem fizetett a kiszabott határidőn belül, következett birtokának lefoglalása és elárverezése. Az illetékegyenérték-adó rendszere azért volt sérelmes, mert úgy szolgálta a magyarság gazdasági sanyargatását, hogy közben megőrizte a törvényesség látszatát.

A hirtelen megnövekedett illetékegyenérték-adó számos egyházközségnek komoly gondokat okozott. A református egyházközségek számára ennek az adónak 1940-ig nem volt különös jelentősége. A kultusztörvény 21. paragrafusában értelmében a református egyház történelmi egyháznak számított, ezért állami szubvencióban részesült, ennek következtében pedig összes egyházi célt szolgáló ingatlanai (templomok, iskolák, parókiák, temetők, papi, tanítói, kántori lakások stb.) mentesek voltak az illetékegyenérték-adó alól. A törvény ugyanakkor kimondta, hogy az adó alapját képező egyházközségi ingatlanok (erdők, egyházi földek, bérházak, általában a jövedelemhozó ingatlanok) értékéből adójóváírás címén le kell vonni bizonyos összeget, és ezután kell kiszámolni az adót. Ez az összeg városi egyházközségek esetében hárommillió, míg falusi egyházközségek esetében egymillió lej volt. Ez azt eredményezte, hogy a legtöbb falusi egyházközség, amelynek ingatlanai együttvéve nem érték el az egymillió lejes értéket, egyáltalán nem fizetett adót, a többi egyházközség évi adója pedig 10 000 lej alatt volt, és csak néhány városi egyházközség fizetett 10 000 lej feletti összegeket.

A helyzet viszont 1941-től kezdve gyökeresen megváltozott. Az adóbiztosok ugyanis megnövelték az adó alapját képező ingatlanok értékét, az ingatlanok közé pedig számos

² DRELvt (A Dél-Erdélyi Református Egyházkerületi Rész Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban), 463/1942.

egyházközség esetében besorolták az adózás alól mentesítettek is, az adóalapból pedig nem vonták le a törvény által előírt egy-, illetve hárommillió lejnyi jóváírást. Így az a helyzet állt elő, hogy ágrólszakadt falusi egyházközségektől hirtelen évi költségvetésüknek akár felét is kitevő összegeket kezdtek követelni.

Az Intézőbizottság – látva az egyházközségek szorult helyzetét – két ízben is memorandummal fordult a kormányhoz az illetékegyenérték-adó ügyében. Az elsőt 90/1941. szám alatt 1941 márciusában nyújtották be a Kultuszminisztériumnak. Ezzel a memorandummal kapcsolatban 1941 márciusában személyesen is tárgyaltak Zeno Păclișeanu államtitkárral, aki a sérelmes adókirovásokról szóló memorandumuk alapján hivatalos igazoló iratot küldött, közölve, hogy az egyházközségek nem jövedelemszerző ingatlanai mentesek az illetékegyenérték-adó alól.³

A sérelmes adókirovásokat az adóbiztosok a kultuszminisztériumi igazoló irat felmutatása után sem szüntették meg, ezért a következő memorandumot a Pénzügyminisztériumhoz terjesztette fel az Intézőbizottság: ebben azt kérték, hogy vizsgálják felül globálisan az egyházaknál végzett adókirovásokat. A minisztérium elutasította az egyház kérését, és közölte, hogy minden adókirovással kapcsolatos fellebbezés ügyében csak a helyi törvényszékek illetékesek.⁴

Így a kirovás ellen az adóhatóságoknál nem lehetett fellebbezni, az adó összegét csak bírósági határozattal lehetett csökkenteni vagy eltörölni. A fellebbezés viszont, amint már említettük, nem függesztette fel az adófizetés kötelezettségét, így az egyházközségek könnyen abba a helyzetbe kerülhettek, hogy az adóhatóságok elkezdjék lefoglalni ingóságait. Foglásokra pedig gyakran került sor, és ezek – bár szintén igyekeztek megőrizni a törvényesség látszatát – sérelmes körülmények között történtek. Magyarszentbenedeken például a pénzügyi hatóságok 32 kg szeget foglaltak le az adó fejében. A lelkész jelentésében arról tett panaszt, hogy a lefoglalt ládákat nem zárták le és nem pecsételték le, egyszerűen csak elvitték.⁵ A nagyrápolti egyházközség szintén nem tudta kifizetni adóját. A helyi perceptor, Bobe Marin azzal fenyegette meg az egyházközség gondnokát, hogy vagy kifizeti az egyházközség adóját a saját pénzéből, vagy lefoglalja a házában levő ingóságokat.⁶

Az adókirovás ellen tizenöt napon belül kellett fellebbezni, ha pedig egy egyházközség elkésett a fellebbezéssel, elvesztette annak esélyét, hogy csökkentsék az egyébként nyilvánvalóan magas adóját.

Az egyházközségek adó miatti terheit valamennyire enyhítette az a határozat, amit a Pénzügyminisztérium a brassói magyar (református, evangélikus és római katolikus) egyházak kérésére hozott meg. A brassói egyházak ugyanis memorandummal fordultak a minisztériumhoz, amelyben kérték, hogy a fellebbezés elbírálásáig az új adó kifizetését ne kérjék számon az egyházközségeken, ha azok az előző évi adónak megfelelő összeget már kifizették az adóhatóságoknak.⁷ A döntést az Intézőbizottság közölte az egyházközségekkel is, de a helyi adóhatóságok úgy értelmezték a pénzügyminisztériumi határozatot, hogy ez az engedmény csak a brassói egyházközségekre vonatkozott. Emiatt az Intézőbizottság kénytelen volt újabb memorandummal fordulni a Kultuszminisztériumhoz, amelyben

³ *A Romániai Erdélyi Ref. Egyház Aiudon, 1941. évi május hó 20-ik napján tartott intézőbizottsági gyűlésének jegyzőkönyve.* (A továbbiakban Intbizj.kv.) Nagyenyed 1941, 60–61.

⁴ DRELvt, 1936/1941.

⁵ Uo. 2360/1941.

⁶ Uo. 738/1942.

⁷ Uo. 1538/1941.

kérték, hogy a minisztérium közölje az adóhatóságokkal, hogy az említett engedmény nemcsak a brassói, hanem minden egyházközségre vonatkozik.⁸

Bár az egyházközségeket sújtó illetékegyenérték-adók mértékéről rendelkezésünkre álló adatok nagyon hiányosak, ezekből is képet alkothatunk az egyház elszegényítését szolgáló adóterhekről. Néhány példa a sérelmes módon kiszámított illetékegyenérték-adóra:⁹

Egyházközség	Kivonás			Megjegyzés
	1940.	1941.	1942.	
Aranyosgerend	8980 lej	12 440 lej	n. a.	
Boroskrakkó ¹⁰	n. a.	7 915 lej	7195 lej	1942-re fellebbezés után 2 915 lej.
Brassó	4000 lej	88 000 lej	n. a.	
Búzásbocsárd ¹¹	1500 lej	11 600 lej	24 000 lej	1942-re fellebbezés után 16 000 lej.
Déva ¹²	n. a.	41 140 lej	26 400 lej	
Fogarás ¹³	n. a.	110 670 lej	96 236 lej	
Gerendkeresztúr ¹⁴	n. a.	11 375 lej	n. a.	Fellebbezés után 2 340 lej.
Gyulafehérvár	7500 lej	25 709 lej	n. a.	
Hidvég ¹⁵	n. a.	n. a.	11 890 lej	Fellebbezés után 6 350 lej.
Magyarszent-benedek ¹⁶	2996 lej	2 996 + 7 156 lej	n. a.	Kétszer rótták ki az adót.
Marosbogát ¹⁷	n. a.	n. a.	30 050 lej	Fellebbezés után 22 950 lej.
Marosludas ¹⁸	Nem fizetett	23 400 lej	n. a.	Fellebbezés után 16 445 lej.
Marosszentimre ¹⁹	46 lej	10 072 lej	5071 lej	
Miriszló ²⁰	n. a.	8119 lej	3119 lej	1941-re fellebbezés után 3 119 lej.
Nagyenyed ²¹	n. a.	31 650 lej	21 000 lej	1942-re fellebbezés után 16 000 lej.
Nagyenyedi Bethlen Kollégium	Nem fizetett	822 000 lej	n. a.	Fellebbezés után 200 000 lej. ²²

⁸ DRELvt, 2323/1941.

⁹ A táblázatban levő adatokat részben a brassói konzulátus 1941. szeptember 22-i jelentéséből vettük (MOL, K 63, 260. cs., 27/4. t. (Román–magyar viszony, kisebbségi ügyek, 1941.), 5781/1941.), részben pedig a DRELvt-ben található jelentésekből összesítettük, utóbbiakra külön lábjegyzetekben hivatkozunk.

¹⁰ DRELvt, 267/1942.

¹¹ Uo. 638/1942.

¹² Uo. 825/1942.

¹³ Uo. 161/1942.

¹⁴ Uo. 411/1942.

¹⁵ Uo. 347/1942.

¹⁶ Uo. 873/1941.

¹⁷ Uo. 1130/1942.

¹⁸ Uo. 1129/1942.

¹⁹ Uo. 774/1942.

²⁰ Uo. 1538/1941.

²¹ Uo. 127/1942.

²² Uo. 1538/1941.; 1830/1941.

Egyházközség	Kirovás			Megjegyzés
	1940.	1941.	1942.	
Szászvárosi Kun Kollégium	20 000 lej	89 305 lej	n. a.	
Újtorda ²³	n. a.	n. a.	45 965 lej	Fellebbezés után 27 960 lej.
Vajasd	1673 lej	11 996 lej	n. a.	
Zalatna	4056 lej	11 351 lej	n. a.	

Bár a fellebbezés folytán legtöbbször lényegesen csökkent az adó mértéke (noha voltak olyan esetek is, hogy a bíróság nem adott helyet a fellebbezésnek), a kifizetendő összeg még mindig messze felülmúlta az előző évi adó összegét. A fellebbezés pedig szintén többletköltséget jelentett. Ügyvédet kellett fogadni, a megfelelő iratsomót elő kellett készíteni, és el is kellett utazni a törvényszékre. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a sérelmes adózás – bár a fellebbezés lényegesen enyhítette hatását – gazdaságilag nagyon megviselte az egyházközségeket, olyan többletkiadásokat eredményezve, melyekre nem volt fedezet.

Az Intézőbizottság – látva az egyházközségek szorult helyzetét – az előző évi és a megnövekedett adó közötti különbözetet és a perköltségeket segély formájában visszatérítette, 1942-től pedig a Magyar Népközösség vállalta magára ennek a különbözetnek a kifizetését. A Magyar Népközösség a saját költségén minden egyházközség adóügyének fellebbezésével Nagy Miklós ügyvédet bízta meg, aki a református egyház egyik jogásza is volt.²⁴

Az illetékegyenérték-adó kérdése végül 1943-ban nyugvópontra jutott. Ekkor nem történt újabb kirovás, hanem kormányhatározat született, miszerint az előző évi adó mértékét 20 %-kal növelik. Ugyanígy jártak el 1944-ben is.²⁵ Ez a gyakorlat a legtöbb egyházközség számára megnyugvást jelentett, mert nem kellett újból kezdeni az adóbiztosokkal való hadakozást és a költséges bírósági fellebbezéseket. Azoknak az egyházközségeknek azonban, amelyek eredménytelenül fellebbeztek, s adójukat a bíróság nem csökkentette, az 1943-as és 1944-es növekedés még nagyobb adóterhet jelentett.

Hadikölcsönjegyzés

Az Antonescu-kormány a megnövekedett adók, az elkobzott ingatlanok, tönkretett vállalkozások mellett 1941 folyamán újabb módszert talált ki, hogy hadi vállalkozásait finanszírozhassa, és a magyarság gazdasági pozícióját gyengíthesse. Ez az *Împrumutul reîntregirii*-nek nevezett kincstári kölcsönjegyzés volt. Bár a korabeli egyházi iratokban a megnevezés fordítása helyett mindenféle eufemizmussal találkozunk – a jelentéstevők „visszacsatolási”, illetve „újjaépítési” kölcsönnek nevezték azt –, voltaképpen nem újjaépítési kölcsönről volt szó, hanem hadikölcsönről. Az elnevezés Románia területi egyesítésére utalt, nyíltan a Szovjetunió által bekebelezett Besszarábia, burkoltan pedig a Magyarországnak és Bulgáriának ítélt területek visszaszerzésére, vagyis Nagy-Románia visszaállítására.

Ilyen hadikölcsön önkéntes jegyzését a dél-erdélyi magyarság érthető módon visszatúsította, hisz számukra a román állam és az azt alkotó román nemzet továbbra is a feletük uralkodó, őket minden téren elnyomó ellenséges elem maradt, amelynek önkéntes anyagi támogatását semmilyen körülmények között nem érezték erkölcsi kötelességüknek. Sőt, hadikölcsönt jegyezni olyan háborúhoz, mely alkalomadtán saját, észak-erdélyi véreik

²³ DRELvt, 379/1942.

²⁴ Uo. 2184/1941.

²⁵ Uo. 813/1944.

ellen, többek között azon tízezrek ellen indult volna, akik nemrég még Dél-Erdélyben éltek (az ott maradtak testvérei, gyermekei stb.), a magyarok részéről értelmetlen és öngyilkos gesztusnak számított. Jól tudta ezt a román kormány is, mégis igyekezett mindenáron rábírní a magyar lakosságot is a kölcsönjegyzésre.

A magyaroktól kényszerrel kicsikart kölcsönjegyzés – tekintve, hogy még 1942 tavaszán is csak önkéntes kölcsönjegyzést fogadtak el – sérelmes lett volna, és azonnal felhívta volna magára a német-olasz tiszti bizottság figyelmét. Ugyanígy a román kölcsönjegyzők propaganda-tevékenysége sem járt volna eredménnyel. Bár egy-két jelentésben olvashatunk arról, hogy a kölcsönjegyző biztosok zsaroláshoz és erőszakhoz folyamodtak, a kölcsönjegyzés a magyarok körében általában nem volt sikeres. A petrozsényi lelkészt már 1941 augusztusában kényszeríteni akarták, hogy egyhavi fizetését kitevő összegre jegyezzen hadikölcsönt.²⁶ Szeptemberben a nagyenyedi Bethlen Kollégiumot akarták 100 000 lejes kölcsönjegyzésre kényszeríteni.²⁷ Októberben már azt panaszolta a Kollégium, hogy a gyulafehérvári pénzügyi igazgatóság sürgető iratban követelte tőlük a hadikölcsönjegyzést.²⁸ Búzásbesenyőn, a helyi lelkész panasa szerint az adóbiztosok azt követelték tőle, hogy ne csak állami, hanem kanonikus jövedelme után is jegyezzen kölcsönt.²⁹ 1941 októberében már az Intézőbizottság is sürgető felszólítást kapott, hogy legalább 50 000 lejt jegyezzen,³⁰ és ugyanebben a hónapban a Kultuszminisztérium közölte, hogy a lelkészek októberi kongruáját teljes mértékben hadikölcsön jegyzésére fordítják.³¹ A lelkészek sorsán könnyítendő, és hogy ne hagyja őket jövedelem nélkül, az Intézőbizottság úgy orvosolta a hirtelen jött fizetés-kimaradást, hogy egyrészt a lelkészeknek saját forrásból kifizette fizetésük 20–50%-át, másrészt a következő havi fizetéseket a betervezettnél hamarabb adta ki, és 1942 júniusára fokozatosan visszaállt a rendes fizetési rend. Az Intézőbizottság jelentéseket kért a lelkészekről, hogy melyik lelkész jegyzett már kölcsönt a fizetésének levonásán kívül. Ezekből kiderül, hogy 1941 őszén 19 lelkészt kényszerítettek, akik összesen 78 000 lej értékben jegyeztek kölcsönt. A jelentésekből azt is megtudjuk, hogy volt, ahol zálogot vettek a lelkészekről, amit csak kölcsönjegyzés esetén akartak visszaadni, máshol pedig megfenyegették őket.³² Egy 1942 júniusi kimutatás szerint, melyet az Intézőbizottság a Kultuszminisztérium kérésére állított össze, az Intézőbizottság a lelkészek fizetése után 963 000 lejt, a segédlelkészeké után 22 000 lejt, a tanárok és tanítók fizetése után pedig 1 156 950 lejt, azaz összesen 2 141 950 lejt kölcsönt jegyzett.³³

Nehéz volt kölcsönjegyzésre bírni azokat a gazdákat, iparosokat, birtokosokat, akiknek házaiban katonák vagy menekültek voltak elszállásolva, birtokaikon menekültek és katonák garázdálkodtak, adójukat hirtelen többszörösére emelték, alapvető fogyasztási cikkektől nemzetiségük miatt megfosztották. Ráadásul a propagandának magyar nyelven kellett folynia, mert, amint arra utaltunk, a lakosság egyes falusi településeken annyit sem tudott románul, hogy a kidobolt rendeleteket megértse. Olyan szervezet pedig, amely minden jelentősebb magyarlakta településen képviselve volt, és hivatalos képviselői mind magyarok voltak, csak egy volt: az egyház. Kézenfekvő volt tehát, hogy az államnak az

²⁶ DRELvt, 1981/1941.

²⁷ Uo. 2051/1941.

²⁸ Uo. 2347/1941.

²⁹ Uo. 2577/1941.

³⁰ Uo. 2419/1941.

³¹ Uo. 2472/1941.

³² Uo. 2591/1942.

³³ Uo. 1450/1942.

egyházat rövidesen arra kellett kényszerítenie, hogy lelkészei aktívan részt vegyenek a hadikölcsönjegyzésben, mert így a magyar lakosság részéről is jelentős bevételekre lehetett számítani. Az egyházat pedig az államsegéllyel és az állami támogatással könnyen meg lehetett zsarolni, hogy része legyen ennek a propagandának.

A Dél-Erdélyi Református Egyházkerületi Rész levéltárában, az 1942-es évből származó dokumentumok csomójában igencsak vastag iratgyűjtemény található, mely a lelkészeknek a hadikölcsönjegyzésre vonatkozó jelentéseit tartalmazza.³⁴ Többek között itt található a Kultuszminisztérium 2521/1942. számú leirata is, melyben nyílt fenyegetés és követelőzés nélkül – pusztán az egyház „kötelességére” való burkolt utalással – kérték az egyháztól a kölcsönjegyzésben való részvételt.³⁵ A leirat, miután kifejtette a hadikölcsönjegyzés „fontosságát”, miszerint: „a fronton levők harcának és áldozatainak eredménye elválaszthatatlanul kötődik az itthoniak áldozatához”, eltévelyen szolt azokról, akik nem akartak hadikölcsönt jegyezni, mivelhogy „dezertálnak a nemzet közös frontjáról”. A következő mondat pedig a magyarlaktá vidékekre utalt: „Az ország nem minden részén értették meg ennek a kölcsönnek a fontosságát.” Az egyház feladatáról és kötelességéről szólva kijelentette, hogy: „az egyház volt az, amely évezredekén át irányította a nemzet sorsát”, ebből pedig azt a következtetést vonta le, hogy ezek szerint az egyháznak kell gondoskodni arról, hogy a kölcsönjegyzéstől eddig távolmaradó magyarság is kivegye a részét Antonescu hadi vállalkozásainak finanszírozásából. A lelkészek tehát, mint állami hivatalnokok, „lelkes felvilágosítási kampányba” kellett kezdjenek „a kölcsön jegyzésének fontosságát és annak közhasznát” illetően. Ebben a munkába minden helyi közméltóságot és egyházi testületet be kellett vonniuk, hogy ezek is segítsék a kölcsönjegyzés sikerét. Hentente jelentést kellett tenniük az esperesi hivatalnak arról, hogy hány családot látogattak meg, és hány kölcsönt jegyeztek.

A lelkészek tehát, akiknek napokkal korábban egyszer sem engedték volna meg, hogy családokat látogassanak, híveiket számba vegyék, most – az állam érdekében – kötelesek voltak minden egyháztágot felkeresni, csak azért, hogy meggyőzzék, jegyezzen minél nagyobb hadikölcsönt. A minimálisan elvárt kölcsön összege a kölcsönjegyző évi adójának az összege volt. A jelentésekben külön fel kellett tüntetni a meglátogatott családok tagjainak számát, birtokait és a jegyzett kölcsön összegét.³⁶

A helyi rendfenntartó hatóságok viszont nem egy esetben a lelkészeknek még ezt – az állam érdekében végzett – tevékenységét is gyanakvással figyelték. Több egyházközségből is érkezett panasz, hogy a csendőrök nem engedték kölcsönjegyző körútra menni a lelkészeket. Ilyenek voltak például Tordaszentlászló, Györgyfalva, Mócs.³⁷

A kölcsönjegyzést a brassói konzul 1942. június 13-i jelentésében „vagyondezsmának” nevezte. Jelentése szerint a kölcsönt nem jegyezték, hanem előírták, és bár mindenkitől csak az évi adójának megfelelő összeget kérték, gyakran fordult elő, hogy ennek az öt-, tíz-, sőt húszszorosát is követelték. Ha a kölcsönjegyző nem vállalta a kirótt összeget, akkor egyszerűen az összeg végére írtak két vagy három nullát, ha pedig nem fizetett, akkor következhetett a végrehajtás.³⁸ Ifj. Müller Jenő, a Magyar Népközösség titkára jelentésé-

³⁴ DRELvt, 183/1942.

³⁵ Uo.

³⁶ Az iratok, bár nem tartalmazzák minden egyházközség adatait, hiányosan is kiváló forrásnak bizonyulnak a református hívek negyvenes évekbeli gazdasági és szociális helyzetének kutatásához.

³⁷ Nagy Ferenc: *Helyzetkép a Dél-Erdélyben maradt Református Anyaszentegyház életéről a II. bécsi döntéstől 1943. május 5-ig*. MOL, K 610 (Sajtóarchívum), 91. cs., (Dél-Erdélyi Adattár) VI/11., 181.

³⁸ MOL, K 63, 263. cs., 27/7. t. 3773pol/1942.

ben szintén említi a hadikölcsönjegyzés sérelmes gyakorlatát. Jelentése szerint nem egy esetben fordult elő, hogy a magyarokkal olyan kölcsönt jegyeztettek, mely veszélyeztette egzisztenciájukat. Arról is szólt, hogy tudomása szerint 220 esetben tíz- és húszszorosra emelték fel a jegyzett összeget. Az utólag beírt összegekért végrehajtást is alkalmaztak. Székelykocsárdon három gazdának nem engedélyezték, hogy állatait eladja, amíg hadikölcsönt nem jegyzett.³⁹ A kölcsönjegyző bizottságok tevékenységét jellemzik az abrudbányai lelkész jelentésében foglaltak. A lelkész azt panaszolta az Intézőbizottságnak, hogy az egyházközséget is 10 000 lej kölcsön jegyzésére kényszerítették. A kölcsönjegyző bizottság így érvelt: „mi most nem kérünk, hanem parancsolunk, s aki jószántából nem fizet, azon végrehajtjuk, úgy, mint az adót”.⁴⁰

Végül valószínűleg sem a kényszerítés, sem a lelkészek kényszerű népszerűsítése nem hozta meg a várt eredményt, mert 1942 októberében kormányhatározat született, mely a visszacsatolási kölcsönt visszacsatolási adóvá alakította át.⁴¹ Az adó alól mentesek voltak azok, akik előzőleg jegyezték visszacsatolási kölcsönt, de ezt megfelelő iratokkal igazolniuk kellett az adóhatóságok előtt. A visszacsatolási adó a következő évben is megmaradt.

1944-ben, miután a szovjet offenzíva miatt sor került Besszarábia kiűrésére, az újraegyesítési adó helyett újabb hadikölcsön, a nemzetvédelmi kölcsön jelent meg. Ezt a kölcsönt pedig már mindenkire rákényszerítették. A közhivatalnokok – így a lelkészek is – kötelesek voltak a május havi nettó fizetésüknek megfelelő nemzetvédelmi kölcsönt jegyezni. A kölcsönjegyzés alól mentes volt az, akinek a fizetése kevesebb volt 4000 lejnél falun, illetve 6000 lejnél városban, és csak fél összeget kellett jegyeznie annak, akinek a fizetése kevesebb volt, mint 10 000 lej.⁴² Nemzetvédelmi kölcsönt azonban nemcsak a fizetések, hanem az ingatlanok utáni jövedelmek alapján is jegyezni kellett. A minimális kölcsön értéke az állami adó felével volt egyenlő. Kölcsönt kellett jegyezni mind a földek, mind az épületek jövedelmei után. Mivel a törvény nem volt egyértelmű, nem lehetett tudni, hogy az egyházak élveztek-e mentességet vagy sem.⁴³ Az Intézőbizottság a lelkészek fizetése után 1 012 000 lej nemzetvédelmi kölcsönt jegyeztet.⁴⁴

Felhasznált irodalom

A Romániai Erdélyi Ref. Egyház Aiudon, 1941. évi május hó 20-ik napján tartott intézőbizottsági gyűlésének jegyzőkönyve. (A továbbiakban Intbizjkw.) Nagyenyed 1941.

Levéltári források:

A Dél-Erdélyi Református Egyházkerületi Rész Levéltára

Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár, Kolozsvár

Külgügyminisztériumi levéltár, Politikai osztály iratai, K 63

Magyar Országos Levéltár, Budapest

Miniszterelnökségi levéltár, Nemzetiségi és kisebbségi osztály iratai, K 28

Sajtó levéltár, K 610

³⁹ MOL, K 28 (Miniszterelnökségi levéltár, nemzetiségi és kisebbségi osztály iratai), 159. cs., 262. t. (Romániai magyarok elleni vétségek. 1940–43), 1942 – O – 18463.

⁴⁰ DRELvt, 492/1942.

⁴¹ Uo. 2809/1942.

⁴² Uo. 818/1944.

⁴³ Uo. 856/1944.

⁴⁴ Uo. 1380/1944.